

SECONDARY EDUCATION СЕРЕДНЯ ОСВІТА

UDC 37.013:17.022.1:355.01(477)
DOI 10.35433/pedagogy.1(124).2026.13

AXIOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF A VALUE-ORIENTED PERSONALITY IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

D. S. Verbivskyi*

This article presents the results of a comprehensive theoretical and methodological analysis of the axiological foundations of pedagogical activity in educational institutions of Ukraine under wartime conditions. The essence of the axiological approach is considered as a fundamental methodological basis of modern education, and its role in shaping individuals' value orientations is substantiated.

The study examines the transformation of the hierarchy of educational values under crisis conditions caused by war. It identifies key groups of values that acquire priority significance and characterizes their transformation under complex socio-political circumstances. The leading functions of education are outlined as a social institution of spirituality and a specially organized space of meaning-making aimed at fostering patriotism, civic responsibility, and resilience.

The main components of forming a holistic personality are defined, namely: the formation of value consciousness; the development of moral thinking and ethical reflection; integration into the socio-cultural space; ensuring spiritual development and self-realization; and the formation of a responsible attitude toward society and the state.

It is demonstrated that under martial law, education in Ukraine acquires strategic importance and serves as a tool for preserving national identity, developing human potential, and ensuring social unity and cohesion, which constitute essential conditions for the survival, recovery, and further development of the Ukrainian people.

Keywords: axiology, axiological approach, value orientations, educational values, pedagogical activity, value-oriented personality, education, Ukrainian educational institutions, patriotism, civic consciousness, martial law.

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
d_verbovskiy@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5238-1189

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Д. С. Вербівський

У статті представлено результати комплексного теоретико-методологічного аналізу аксіологічних засад педагогічної діяльності закладів освіти України в умовах війни. Розглянуто сутність аксіологічного підходу як базового методологічного підґрунтя сучасної освіти та окреслено його роль у формуванні ціннісних орієнтацій особистості. Представлено результати теоретичного аналізу проблеми трансформації ієрархії освітніх цінностей у кризових умовах війни. Схарактеризовано ключові групи цінностей, які набувають пріоритетного значення в сучасних умовах, та їх трансформацію під впливом складних соціально-політичних умов. Окреслено провідні функції освіти як інституту духовності суспільства та спеціально організованого простору смислотворення, орієнтованого на формування патріотизму, громадянської відповідальності та життєстійкості. Визначено основні компоненти формування цілісної особистості, а саме: формування ціннісної свідомості особистості; розвиток морального мислення та етичної рефлексії; інтеграція особистості в соціокультурний простір; забезпечення духовного розвитку та самореалізації людини; формування відповідального ставлення до суспільства і держави. Доведено, що в умовах воєнного стану освіта в Україні набуває стратегічного значення та слугує інструментом збереження національної ідентичності, розвитку людського потенціалу, забезпечення суспільної єдності та згуртованості, що визначається головною умовою виживання, відродження та подальшого процвітання українського народу.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічний підхід, ціннісні орієнтації, цінності освіти, педагогічна діяльність, ціннісна особистість, освіта, заклади освіти України, патріотизм, громадянська свідомість, воєнний стан.

Introduction of the issue. The contemporary development of Ukrainian society, taking place under the conditions of a full-scale war, is characterized by profound and complex transformations across all social, economic, political, and cultural spheres. The education system of Ukraine, as a key social institution, is currently required to respond to unprecedented challenges. These include ensuring the continuity of education under conditions of constant danger, organizing and appropriately combining distance and blended learning while maintaining educational quality, and supporting the psycho-emotional well-being of all participants in the educational process.

In such conditions, pedagogical activity acquires special significance, encompassing the professional, intellectual, and creative work of teachers and educational teams aimed at teaching, upbringing, and the development of the student's personality. However, the most complex and significant issue is the formation of value orientations such as

Постановка проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства, що відбувається в умовах жорстокої повномасштабної війни, детермінує глибокі і складні трансформаційні процеси в усіх соціальних, економічних, політичних та культурних сферах життя. Система освіти України як визначальна соціальна інституція знаходиться сьогодні в стані необхідності відповісти на безпрецедентні виклики, до яких, передусім, віднесемо такі, як забезпечення безперервності навчання в умовах постійної і тривалої небезпеки, організація та адекватне поєднання дистанційних та змішаних форм навчання із збереженням показників якості освіти, підтримка психоемоційного стану всіх учасників освітнього процесу тощо. За таких умов особливої значущості набуває педагогічна діяльність, що охоплює професійну, інтелектуальну, творчу активність педагогів та педагогічних колективів, що спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості учня. Та найбільш складним та значущим у зазначеному контексті вважаємо формування таких ціннісних орієнтацій школяра, як громадянська свідомість, патріотизм, національна стійкість. Освіта як інститут духовності

civic consciousness, patriotism, and national resilience.

Education, as an institution of social spirituality, is not limited to the transmission of competencies; it functions as a space for the formation of meanings, value orientations, and worldview foundations of the individual.

Therefore, the axiological approach becomes especially relevant in pedagogical theory and practice, as it determines the priority essence of pedagogical activity aimed at developing a personality capable of conscious value choice, moral responsibility, and active civic engagement.

The axiological dimension of education under wartime conditions is associated with the need to reconsider fundamental humanistic principles and affirm the values of life, freedom, dignity, justice, and solidarity. This serves the primary goal of preserving national sovereignty and independence and ensuring conditions for survival, recovery, and future development.

Pedagogical activity, as part of the educational process, becomes not only a means of intellectual development but also a key factor in the spiritual consolidation of society, formation of national identity, and maintenance of social stability.

Current state of the issue. The problem of values in pedagogical theory and practice is traditionally considered fundamental and is widely studied by both Ukrainian and international scholars. The axiological foundations of social institutions, including education, aimed at forming value orientations in the context of civilizational challenges are reflected in the works of H. Vasianovych (2024) [1], V. Kremen (2011) [2], M. Popovych [3], H. Filipchuk (2018) [4], and others.

Foreign researchers also emphasize the importance of the axiological approach in understanding human existence. A. Maslow highlights the necessity of free value choice [5]; C. Rogers focuses on the person-centered approach in pedagogical interaction aimed at forming moral behavior [6]; R. May outlines approaches to moral value formation [7].

Contemporary Ukrainian scholars O. Suslova, H. Radchuk, Yu. Shaihorodskyi, and others [8-10]

суспільства не обмежується функцією забезпечення відповідних компетентностей, а набуває значення простору формування смислів, ціннісних орієнтацій, світогляду особистості.

Саме тому особливої актуальності в педагогічній теорії та практиці набуває аксіологічний підхід, який визначає пріоритетну сутність педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток особистості, здатної до усвідомленого вибору ціннісних орієнтацій, зокрема, моральних сенсів, відповідальної поведінки, свідомого та дієвого патріотизму, активної громадянської позиції.

Аксіологічний вимір освіти в умовах війни пов'язаний із необхідністю переосмислення базових гуманістичних принципів, утвердження цінностей життя, свободи, гідності, справедливості, солідарності, що слугує головному завданню – збереженню суверенітету та незалежності нашої країни, створенню умов для її збереження, виживання та подальшої розбудови. Педагогічна діяльність як складова освітнього процесу визначається не тільки засобом інтелектуального розвитку особистості, а й ключовим чинником духовної консолідації суспільства, формування національної ідентичності та підтримки соціальної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цінностей в педагогічній теорії та практиці традиційно належить до фундаментальних і розглядається в дослідженнях, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, аксіологічні засади функціонування соціальних інституцій та освіти зокрема, спрямованої на формування ціннісних орієнтацій особистості в контексті цивілізаційних викликів, висвітлюється у працях Г. Васяновича (2024) [1], В. Кременя (2011) [2], М. Поповича [3], Г. Філіпчука (2018) [4] та ін. Зарубіжні вчені особливу увагу звертають на аксіологічний підхід у визначенні сутності людської життєдільності, так на необхідність вільного вибору цінностей наголошує Абрахам Маслоу (A. Maslow) [5], реалізації особистісно-центрованого підходу в ході педагогічної взаємодії з учнем з метою формування моральної поведінки Карл Роджерс (C.R. Rogers) [6], окреслення шляхів формування моральних цінностей Ролло Мей (R. May) [7].

emphasize the contradictory nature of value formation among students, which justifies further investigation of this issue.

Outline of unresolved issues brought up in the article. Despite partial research on axiological foundations of pedagogical activity, several aspects require further systematic attention, namely:

- rethinking basic educational values and their transformation under wartime conditions;
- formation of value orientations under traumatic experiences;
- renewal of pedagogical content through new practices of unity and civic engagement.

The aim of the article is to substantiate the axiological foundations of forming a value-oriented personality under wartime conditions, to identify transformations of educational values, and to define the main components of this process in the modern Ukrainian educational space.

Results and discussion. The Axiological Approach in Education. The pedagogical implementation of the axiological approach is based on the process of forming a system of value orientations, which is directly influenced by specially organized pedagogical activity of teachers, lecturers, and administrators who act both as organizers and equal participants in the educational process.

Its essence lies in recognizing that knowledge has not only a cognitive but also a value dimension, reflecting a person's attitude toward the world, society, and themselves.

In modern pedagogical theory, which is interdisciplinary in nature (philosophy, psychology, sociology, political science, cultural studies), educational values constitute a complex multi-level system. Their development reflects a transition from traditional values (land, religion, community) to modern democratic values (freedom of speech, human rights, democracy) [3].

Ukraine's integration into the global cultural and educational space necessitates consideration of contemporary trends that shape the functioning of all social institutions. In determining the directions of pedagogical

Сучасні вітчизняні науковці-педагоги О. Сусліва, Г. Радчук, Ю. Шаргородський та ін. [8; 9; 10] наголошують на суперечливому характері формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді, що і спонукало звернення до окресленої проблеми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Незважаючи на те, що проблема аксіологічних (ціннісних) засад педагогічної діяльності частково-досліджена, однак системної уваги потребують низка аспектів, а саме: переосмислення базових освітніх цінностей, їх трансформацій під впливом війни; формування ціннісних орієнтацій в умовах травматичного досвіду; оновлення змісту педагогічної діяльності у напрямі використання нових виховних практик єдності та громадянської активності.

Метою статті є обґрунтування аксіологічних засад формування ціннісної особистості в умовах війни, визначення шляхів трансформації системи освітніх цінностей та основних компонентів формування ціннісної особистості в сучасному українському освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний контекст реалізації аксіологічного підходу визначається у межах процесу формування системи ціннісних орієнтацій особистості, на який безпосередній вплив має спеціально організована педагогічна діяльність викладачів, учителів, адміністрації закладу освіти, які є одночасно організаторами та рівноправними учасниками (суб'єктами) освітнього процесу. Його сутність полягає у визнанні того, що будь-яке знання має не лише когнітивний, але й ціннісний вимір, який характеризується ставленням людини до світу, соціуму, самої себе.

У сучасній педагогічній теорії, концептуальні положення якої мають міждисциплінарний характер (філософія, психологія, соціологія, політологія, культурологія тощо), цінності освіти складають складну багаторівневу систему. Процес їх становлення розглядається вченими у поступальному русі ієрархії значущості – від традиційних (земля, релігія, громада) до сучасних (демократія, свобода слова, права людини) [3].

Входження України до світового культурного та освітнього простору зумовлює врахування сучасних тенденцій, що визначають функціонування всіх

activity aimed at forming students' value orientations, it is, in our view, advisable to take into account the perspectives of the American scholar Talcott Parsons, the author of the structural-functional method and the theory of social action. He identified values as the foundation of system integration, ensuring the transformation and extrapolation of social experience [11: 105-111]. This primarily concerns the extrapolation into the sphere of modern pedagogical practice of such functions as preserving individuals' physical and spiritual health as a condition for their survival and development, as well as preparing future generations to choose personally and socially significant value orientations.

In addressing the classification of values that may serve as a guideline for defining the axiologically oriented content of pedagogical activity – whose aim is the formation of a value-oriented personality – it is appropriate to refer to the scholarly considerations of the American psychologist and sociologist Milton Rokeach. He proposed a division of values into terminal (an active, engaged life; life wisdom; health; productive activity; the beauty of nature and art; intellectual development; creativity; self-confidence, etc.) and instrumental (good manners; high aspirations; independence; education; responsibility; tolerance; honesty, etc.) [12].

The universal model of values proposed by Shalom H. Schwartz includes ten basic value types, namely:

- power – characterized by an appropriate social status;
- achievement – determined by the presence or absence of personal success;
- hedonism – personal pleasure and enjoyment;
- stimulation – a life filled with new, complex tasks and intense experiences;
- self-direction – independence of thought and decision-making;
- universalism – a focus on environmental preservation and the pursuit of harmony between humans and nature;
- benevolence – concern for close others, their peace and well-being;
- tradition – respect for ideas, customs, and traditions of various origins;

соціальних інститутів. У визначенні напрямів педагогічної діяльності щодо формування ціннісних орієнтацій школярів доцільним, на нашу думку, є врахування поглядів американського вченого, автора структурно-функціонального методу та теорії соціальної дії Толкотта Парсонса (Talcott Parsons), який визначив цінності основної інтеграції системи, що забезпечує трансформацію та екстраполяцію соціального досвіду [11: 105-111]. Йдеться, передусім, про екстраполяцію у площину сучасної педагогічної діяльності таких функцій, як збереження фізичного і духовного здоров'я особистості, як умови її виживання та розвитку, а також підготовку майбутнього покоління до вибору особистісно та соціально важливих ціннісних орієнтацій.

Звертаючись до класифікації цінностей, які можуть стати орієнтиром у визначенні аксіологічно спрямованого змісту педагогічної діяльності, метою якої визначається формування ціннісної особистості, варто звернутися до наукових міркувань американського психолога та соціолога Мілтона Рокіча (Milton Rokeach) та його поділу цінностей на *термінальні* (активне діяльне життя; життєва мудрість; здоров'я; продуктивна діяльність, краса природи та мистецтв, інтелектуальний розвиток, творчість, упевненість у собі тощо) та *інструментальні* (вихованість, високі запити, незалежність, освіченість, відповідальність, толерантність, чесність тощо) [12].

Універсальна модель цінностей, запропонована Шаломом Шварцом (Shalom H. Schwartz), включає десять основних типів цінностей, а саме:

- влада – характеризується відповідним соціальним статусом;
- досягнення – визначається наявністю чи відсутністю особистих успіхів;
- гедонізм – власне задоволення і насолода;
- стимуляція – наповненість життя новими складними завданнями, гострими відчуттями;
- самостійність – незалежність мислення та прийняття рішень;
- універсалізм – спрямованість на збереження навколишнього середовища, прагнення до гармонії між людьми і природою;
- доброзичливість – турбота про близьких, їхній спокій і добробут;
- традиція – повага до ідей, звичаїв, традицій різного походження;

- conformity – a tendency to adhere to social norms;
- security – the safety, harmony, and stability of society, interpersonal relationships, and one’s attitude toward oneself [13: 1-65].

Drawing on these classifications of values, we turn to those formed within the educational process as a result of specially organized pedagogical activity. Educational values constitute a complex, multi-level system characterized by universal humanistic ideals and national-cultural specificities (Table 1).

- конформність – прагнення дотримуватися соціальних норм;
- безпека – безпека, гармонія й стабільність суспільства, взаємовідносин між людьми і ставлення до себе самого) [13: 1-65].

Послуговуючись цими класифікаціями цінностей, звернемося до тих, що формуються в освітньому процесі як результат спеціально організованої педагогічної діяльності. Цінності освіти становлять складну, багаторівневу систему, що характеризується універсальними гуманістичними ідеалами та національно-культурними особливостями (табл.1).

Table 1

Generalized Characteristics of Educational Value Groups

Value Group	Components	Characteristics	Role in Education
Existential	life, peace, security, health	Basic values ensuring human survival	Form awareness of life value and safety culture
Moral and Ethical	honesty, dignity, justice, responsibility	Define moral norms and behavioral principles	Develop ethical behavior and moral consciousness
Civic	freedom, democracy, human rights, patriotism	Connected with social and state life	Form civic engagement and legal awareness
Social	solidarity, mutual assistance, trust	Reflect social interaction	Develop cooperation and responsibility
Cultural	language, traditions, historical memory, national identity	Reflect cultural heritage	Foster national identity
Personal	self-realization, development, autonomy	Related to personal growth	Develop independence and critical thinking

[Source: developed by the author]

The presented structure is dynamic and changes under the influence of social, economic, and political conditions. In peacetime, priority may be given to individual achievement and self-realization, whereas in wartime conditions, values such as security, survival, and collective responsibility become dominant.

This indicates a profound reorientation of the educational value system, as education must adapt to new realities characterized by risks, uncertainty, psychological pressure, and prolonged stress.

Представлена структура є динамічною і змінюється під впливом соціальних, економічних, політичних умов. Спостерігаємо, що у мирний час пріоритет можуть мати індивідуальні досягнення та самореалізація; в умовах війни визначальними стають цінності безпеки, виживання та колективної відповідальності.

Зазначене окреслює і глибоку переорієнтацію системи освітніх цінностей з огляду на те, що освіта змушена адаптуватися до нових реалій, у яких домінують ризики, невизначеність, психологічне навантаження, необхідність здійснювати педагогічну діяльність в умовах глибокого і пролонгованого стресу.

The main trends of transformation include those that characterize dynamic changes in the axiological principles of the formation of value orientations of schoolchildren in educational institutions of Ukraine. This is, first of all, about the affirmation of life as the highest value. In the modern educational space, human life is considered an absolute and unconditional value, which determines the reorientation of the educational process to the preservation of the physical, mental, mental health of all participants in the educational process and involves the formation of a culture of non-violence, tolerance and humanism.

The strengthening of the significance of human dignity is manifested in its definition as a key reference point for the interaction of subjects of the educational process, which is characterized by the affirmation of subject-subject interaction, respect for the rights and freedoms of each individual, the development of self-respect and a sense of self-worth, etc. Education forms the ability to make ethical choices, self-reflection, and a responsible attitude towards others.

The growth of the role of patriotism and national consciousness in the face of social challenges is ensured by strengthening patriotic education, which is based on the awareness of belonging to the national community, a sense of respect for history, culture and traditions. Education contributes to the formation of an active civic position, readiness to defend the state, the development of national identity, and maintaining openness to intercultural dialogue.

The actualization of solidarity and mutual assistance is determined by the strengthening of collective interaction, support and cohesion. Education forms the skills of cooperation, empathy, mutual respect, the ability to collectively solve problems, which ensures the development of social capital, trust, and readiness for mutual assistance in crisis situations.

The formation of a culture of security and self-preservation in the fifth year of the

До основних тенденцій трансформації віднесемо ті, що характеризують динамічні зміни аксіологічних засад формування ціннісних орієнтацій школярів в освітніх закладах України. Йдеться, передусім, про *утвердження життя як найвищої цінності*. У сучасному освітньому просторі життя людини розглядається як абсолютна і безумовна цінність, що зумовлює переорієнтацію освітнього процесу на збереження фізичного, психічного, ментального здоров'я всіх учасників освітнього процесу та передбачає формування культури ненасильництва, толерантності та гуманізму.

Посилення значущості людської гідності виявляється у визначенні її в якості ключового орієнтиру взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що характеризується утвердженням суб'єкт-суб'єктної взаємодії, поваги до прав і свобод кожної особистості, розвиток самоповаги та почуття власної гідності тощо. Освіта формує здатність до етичного вибору, саморефлексії та відповідального ставлення до інших.

Зростання ролі патріотизму та національної свідомості в умовах суспільних викликів забезпечується посиленням патріотичного виховання, яке ґрунтується на усвідомленні належності до національної спільноти, почутті поваги до історії, культури та традицій. Освіта сприяє формуванню активної громадянської позиції, готовності до захисту держави, розвитку національної ідентичності, збереженні відкритості до міжкультурного діалогу.

Актуалізація солідарності та взаємодопомоги визначається посиленням колективної взаємодії підтримки та згуртованості. Освіта формує навички співпраці, емпатії, взаємоповаги, здатність до колективного вирішення проблем, що забезпечує розвиток соціального капіталу, довіри, готовності до взаємодопомоги у кризових ситуаціях.

Підвищення відповідальності за майбутнє країни характеризується спрямуванням освітнього процесу на становлення відповідального громадянина, який усвідомлює власну роль у збереженні та захисті суверенітету та незалежності країни, що передбачає розвиток стратегічного мислення, громадянської активності, екологічної свідомості, готовності брати активну участь у соціальних та державотворчих процесах.

full-scale invasion of the russian occupiers defines one of the key trends, covering physical, psychological, informational and social aspects. Education is aimed at developing self-preservation skills, critical thinking, the ability to act in conditions of risk and uncertainty, as well as a responsible attitude to one's own health and the safety of others.

It is education under such conditions that performs a stabilizing function, ensuring social unity, supporting moral superiority, and awareness of national identity. Its goal is the formation of a holistic value-based personality, which is characterized by: clear value orientations, the ability to think morally, integration into society; the desire for development; responsible activity. The main components of the formation of a holistic personality in the specified context include: the formation of a value consciousness of the individual; the development of moral thinking and ethical reflection; the integration of the individual into the socio-cultural space; ensuring the spiritual development and self-realization of a person; the formation of a responsible attitude towards society and the state.

The main components of this personality are presented in Table 2.

Формування культури безпеки та самозбереження на п'ятому році повномасштабного вторгнення російських окупантів визначає одну із ключових тенденцій, що охоплює фізичний, психологічний, інформаційний та соціальний аспекти. Освіта спрямована на формування навичок самозбереження, критичного мислення, здатності діяти в умовах ризику та невизначеності, а також відповідального ставлення до власного здоров'я та безпеки інших.

Саме освіта за таких умов виконує стабілізаційну функцію, що забезпечує суспільне єднання, підтримку моральної переваги, усвідомлення національної ідентичності. Її метою визначається формування цілісної ціннісної особистості, яка характеризується: чіткими ціннісними орієнтаціями, спроможністю мислити морально, інтегрованістю в суспільство; прагненням розвитку; відповідальною діяльністю. До основних компонентів формування цілісної особистості у зазначеному контексті віднесемо: формування ціннісної свідомості особистості; розвиток морального мислення та етичної рефлексії; інтеграція особистості в соціокультурний простір; забезпечення духовного розвитку та самореалізації людини; формування відповідального ставлення до суспільства і держави. Узагальнення бачення сутності, практичних проявів та прикладів в освітньому процесі представлено в таблиці 2.

Table 2

Components of a Value-Oriented Personality

Component	Essence	Practical Manifestations	Educational Examples
Value consciousness formation	Awareness of value system	Understanding moral categories	Civic education, volunteering
Moral thinking and reflection	Ethical analysis and self-evaluation	Critical thinking, reflection	Essays, moral dilemmas
Socio-cultural integration	Assimilation of norms and traditions	Social participation	Inclusion activities
Spiritual development	Personal growth and creativity	Self-realization	Projects, reflection
Civic responsibility	Awareness of civic duty	Civic engagement	Volunteering, initiatives

[Source: developed by the author]

It should also be noted that the significant transformations in the formation of students' value orientations

Зазначимо також, що суттєві трансформації формування ціннісних орієнтацій особистості школяра в умовах

under conditions of war necessitate a reconsideration of the functions and role of the teacher as an organizer of the educational process. This reconsideration is directed toward ensuring that value orientations acquire not only theoretical but also practical significance, given that students are daily confronted with manifestations of social instability, threats to life, and loss. The teacher is entrusted with the complex mission of creating favorable psychological and pedagogical conditions for the comprehension of such phenomena, fostering in children the capacity for moral reflection, empathy, constructive behavior, and the overcoming of stress-related manifestations.

In this context, particular importance is attached to appropriately selected forms, methods, and means of pedagogical activity, which require a thoughtful integration of both traditional (lesson, homeroom session, elective course, extracurricular club, etc.) and innovative (training sessions, project-based learning, volunteering) forms. This also involves the use of methods such as those aimed at the formation of consciousness (discussion, persuasion, example), methods of organizing activity and shaping behavioral experience (social practices, role-playing, moral dilemmas, etc.), and methods of stimulation (encouragement, support, creation of situations of success). As evidenced by the practice of general secondary education institutions, the implementation of interactive methods – such as case studies and debates – plays a significant role in fostering students' critical thinking and their capacity for moral choice.

The formation of a value-oriented personality capable of accepting and internalizing key value orientations requires the deliberate use of appropriate pedagogical means that ensure a purposeful influence on the learner. In scientific terms, "means" refer to material, informational, and sociocultural resources that facilitate the implementation of educational content. Their use creates conditions for the internalization of values. Among the primary means of forming value orientations is, first and foremost, the

війни детермінують переосмислення функцій і ролі педагога як організатора освітнього процесу у напрямі набуття не лише теоретичного, а практичного значення ціннісних орієнтацій з огляду на те, що учні щоденно стикаються з проявами соціальної нестабільності, загрози життю, втрат. На педагога покладається складна місія створити сприятливі психолого-педагогічні умови для осмислення таких явищ, формування у дітей здатності до моральної рефлексії, емпатії, конструктивної поведінки, подолання стресових проявів тощо. Особливого значення у зазначеному контексті набувають релевантно підібрані форми, методи та засоби педагогічної діяльності, що потребує вдумливого поєднання як традиційних (урок, виховна година, факультатив, гурток тощо), так і інноваційних (тренінги, проєктна діяльність, волонтерство) форм, а також використання таких методів, як методи формування свідомості (дискусія, переконання, приклад), методи організації діяльності та формування досвіду поведінки (соціальні практики, рольові ігри, моральні дилеми тощо), методи стимулювання (заохочення, підтримка, створення ситуації успіху). Вагомого значення у формуванні ціннісної особистості школяра набуває, як засвідчує практика діяльності закладів загальної середньої освіти, набуває реалізація інтерактивних методів, які спряють розвитку критичного мислення, здатності до морального вибору (кейс-методи, дебати).

Формування ціннісної особистості, спроможної акцептувати провідні ціннісні орієнтації, вимагає вдумливого використання відповідних педагогічних засобів, що забезпечують цілеспрямований вплив на вихованця. У науковому розумінні засоби – це матеріальні, інформаційні, соціокультурні ресурси, які забезпечують реалізацію змісту освіти. Їх використання створює умови для інтеріоризації цінностей. До основних засобів формування ціннісних орієнтацій особистості віднесемо,

content of educational material, which serves as a carrier of socially significant values. Educational texts, historical sources, literary works, and examples from the heroic past of the Ukrainian people transmit moral ideals, ethical norms, and worldview orientations. It is through the content of education that, following family upbringing, students are introduced to a system of values.

In the practice of general secondary education institutions in Ukraine, educational and informational resources (textbooks, didactic materials, digital platforms, multimedia tools) are widely used. These resources not only convey relevant information but also shape emotional and value-based attitudes toward it through visualization, interactivity, and the possibility of modeling socially significant situations.

An essential means of forming a value-oriented personality is the educational environment, understood as the totality of material and social conditions in which the educational process is realized. Its components include the organization of the educational space, school traditions, norms of interaction, and the psychological climate within the collective. In our view, a value-oriented environment creates the prerequisites for the assimilation of humanistic norms of behavior through students' everyday experiences. In this context, social interaction acquires particular importance as a means of forming students' value orientations. It is realized through communication with teachers and peers, participation in collective activities, and student self-governance, thereby facilitating the assimilation of norms of cooperation, responsibility, and civic engagement.

Cultural and symbolic means (language, traditions, customs, rituals) also play a significant role in the formation of a value-oriented personality. They perform an important function as transmitters of spiritual and moral meanings, contributing to the formation of students' identity and integrating them into the cultural space of society.

Thus, the forms, methods, and means of forming value orientations ensure the

передусім, зміст навчального матеріалу, який слугує своєрідним носієм суспільно значущих цінностей. Навчальні тексти, історичні джерела, художня література, приклади з героїчного минулого українського народу транслюють моральні ідеали, етичні норми та світоглядні установки. Саме через зміст освіти відбувається наступне після родинного виховання ознайомлення учнів з системою цінностей

У практиці діяльності закладів загальної середньої освіти України широко використовують навчально-інформаційні ресурси (підручники, дидактичні матеріали, цифрові платформи, мультимедійні засоби), які не тільки передають відповідну інформацію, але й формують емоційно-ціннісне ставлення до неї завдяки візуалізації, інтерактивності та можливості моделювання суспільно значущих ситуацій.

Суттєвим засобом формування ціннісної особистості є освітнє середовище, яке характеризує сукупність матеріальних і соціальних умов реалізації освітнього процесу. До його складників віднесемо організацію простору закладу освіти, шкільні традиції, норми взаємодії, психологічний клімат у колективі тощо. Ціннісно орієнтоване середовище, на нашу думку, створює передумови для засвоєння гуманістичних норм поведінки через повсякденний досвід учнів. Особливого значення у цьому контексті надається соціальної взаємодії як засобу формування ціннісних орієнтацій школяра, що реалізується в процесі спілкування з учителями та однолітками, участі у колективній діяльності, учнівському самоврядуванні, що сприяє засвоєнню норм співпраці, відповідальності, громадянської активності.

Вагоме значення у процесі формування ціннісної особистості відіграють культурні та символічні засоби (мова, традиції, звичаї, ритуали), які виконують важливу функцію ретрансляторів духовних і моральних смислів, сприяють формуванню

development of a value-oriented personality and constitute a multi-component system of pedagogical influences. This system provides for the cognitive acquisition of values, their accentuation (selection of value orientations), as well as their emotional experience and behavioral implementation. The effectiveness of such a system is determined by the integrity of its influence and the coherence of its application within the educational process.

The effectiveness of forming students' value orientations is also ensured through psycho-emotional support, wherein the teacher performs the role of a facilitator who creates a safe educational environment of trust, support, and mutual understanding. This largely depends on the teacher's personal qualities, professional competence, stress resilience, emotional maturity, and capacity for self-reflection, all of which determine the nature of pedagogical interaction with students. Personal example, as the most effective method of education, serves as a crucial factor in the internalization of value orientations, as students tend to emulate the behavioral models of significant adults

Conclusions and research perspectives. Furthermore, the analysis of the axiological foundations of forming a value-oriented personality of students in general secondary education institutions of Ukraine under conditions of war has demonstrated that the priority pathway for implementing the axiological approach in education lies in the internalization of values and their transformation into value orientations as a result of conscious choice and their transition from the external social environment into the sphere of personal significance. It is precisely through this process that stable moral convictions are formed, which determine an individual's behavior in various life situations.

In wartime conditions, this acquires particular significance, as it involves the development of moral resilience, the capacity for critical thinking, responsibility for one's actions in stressful situations, and readiness for conscious civic engagement. The main groups of values

ідентичності школяра, «включають» його в культурний простір суспільства

Отже, форми, методи, засоби формування ціннісних орієнтацій забезпечують формування ціннісної особистості та складають багатокomпонентну систему педагогічних впливів, яка забезпечує як когнітивне засвоєння цінностей, їх акцентуацію (вибір ціннісних орієнтацій), так і їх емоційне переживання та поведінкову реалізацію. Результативність такої системи визначається цілісністю впливу та узгодженістю використання в освітньому процесі.

Ефективність формування ціннісних орієнтацій школярів забезпечується також шляхом психоемоційної підтримки школяра, за якої педагог виконує функцію фасилітатора, який створює безпечне освітнє середовище довіри, підтримки та взаєморозуміння. Зазначене значною мірою залежить від особистісних якостей педагога, його професійної компетентності, стресостійкості, емоційної зрілості, здатності до власної рефлексії, що визначає характер педагогічної взаємодії з учнем. Особистий приклад як найбільш ефективний метод виховання слугує важливим фактором інтеріоризації ціннісних орієнтацій, оскільки учні схильні наслідувати моделі поведінки значущих дорослих.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, здійснений аналіз аксіологічних засад формування ціннісної особистості школяра в закладах загальної середньої освіти України в умовах війни засвідчив, що пріоритетним шляхом реалізації аксіологічного підходу в освіті є інтеріоризації цінностей, трансформація їх у ціннісні орієнтації як результат їх усвідомленого вибору і переходу із зовнішнього соціального середовища у площину особистісної значущості. Саме завдяки цьому формуються стійкі моральні переконання, які визначають поведінку людини в різних життєвих ситуаціях. В умовах війни зазначене набуває особливої ваги, оскільки йдеться про формування моральної стійкості,

that have emerged as a result of transformational processes under conditions of war have been identified and characterized. The components of forming a value-oriented personality within the educational process of general secondary education institutions have also been defined and analyzed, with their essence, practical manifestations, and examples of implementation outlined.

The special role of the teacher has been emphasized, whose professional activity and personal qualities must correspond to the mission entrusted to them – to act as a facilitator of a safe and productive educational environment enriched with moral meaning. This requires an appropriate selection of forms, methods, and means for shaping value orientations that characterize a value-oriented student personality.

Prospects for further research are associated with the development of innovative pedagogical technologies aimed at implementing the axiological approach in crisis conditions.

здатності до критичного мислення, відповідальності за власні дії у стресових ситуаціях, готовності до свідомої громадянської активності. Здійснено характеристику основних груп цінностей, що стали результатом трансформаційних процесів в умовах війни. Визначено та схарактеризовано компоненти формування ціннісної особистості в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, окреслено їх сутність, практичні прояви та приклади реалізації. Визначено особливу роль вчителя, діяльність та особистісні якості якого мають відповідати покладеній на нього місії стати фасилітатором безпечного та продуктивного освітнього середовища, насиченого моральними сенсами, що вимагає релевантного вибору форм, методів та засобів формування ціннісних орієнтацій, що характеризують ціннісну особистість школяра.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з розробкою інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на реалізацію аксіологічного підходу в умовах кризових ситуацій.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vasianovych, H.P. (2024). *Filosofia nauky [Philosophy of science]: navch. posib. dlia vykladachiv, aspirantiv ta здобувачив vyshchoi osvity*. Lviv: FOP Korpan B.I. [in Ukrainian].
2. Kremen, V.H. (2011). *Filosofia liudynotsentryzmu v osvitnomu prostori [Philosophy of human-centeredness in the educational space]*. (2nd ed.). Kyiv: Tovarystvo "Znannia" Ukrainy [in Ukrainian].
3. Popovych, M.V. (2021). *Narys istorii kultury Ukrainy [Essay on the history of Ukrainian culture]*. Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy [in Ukrainian].
4. Filipchuk, H.H. (2018). *Ukrainiskist: vytoky, vyklyky, vidpovidi [Ukrainianness: origins, challenges, responses]*. Kyiv: Maister knyhy [in Ukrainian].
5. Maslow, A.H. (1970). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row [in English].
6. Rogers, C.R. (1983). *Freedom to learn for the 80s*. Columbus, OH: Charles E. Merrill [in English].
7. May, R. (1975). *The courage to create*. New York: W.W. Norton [in English].
8. Suslova, O.V. (2021). *Tsinnisna oriientatsiia suchasnoi ukrainskoi molodi: sotsialno-psykholohichni vymir [Value orientations of modern Ukrainian youth: Socio-psychological dimension]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
9. Radchuk, H.I. (2016). Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii uchniv zasobamy pozaklasnoi diialnosti [Formation of students' value orientations by means of extracurricular activities]. *Naukovi zapysky. Seria: Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Psychological and pedagogical sciences*, No. 165, 105-111 [in Ukrainian].

10. Shaihorodskiy, Yu. (2010). Tsinnisni oriientsatsii osobystosti: formalizovana model tsilisnoho, bahatoaspektnoho analizu [Value orientations of personality: A formalized model of holistic, multidimensional analysis]. *Sotsialna psykholohiia – Social psychology*, No. 1(39), 94-106 [in Ukrainian].

11. Nikolaienko, V.L., Nikolaienko, L.H., & Yakovenko, Yu.I. (2020). Sotsiologika myslennia Tolkotta Parsonsa: funktsii ta sotsialni naslidky [Sociologics of Talcott Parsons' thinking: Functions and social consequences]. *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal – Perspectives. Socio-political journal*, No. 2, 41-64 [in Ukrainian].

12. Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press [in English].

13. Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In: Zanna, M. (ed.), *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press, vol. 25, 1-65 [in English].

Received: February 27, 2026

Accepted: March 17, 2026

Published: March 27, 2026

